

УДК 336.773

КЫРГЫЗСТАНДА БАНКТЫК ЭМЕС ФИНАНСЫ ТАРМАГЫ

Х. Доган, Акдениз университети <harunpat@hotmail.com>
Ж. Пиримбаев <jpirimbaev@gmail.com>
Р. Абдиева, Ж. Ганиев, А. Турдалиева, Б. Сулайманова, Д. Асеинов,
Кыргыз-Түрк Манас университети

NON-BANKING FINANCIAL SECTOR IN KYRGYZSTAN

H. Dogan, Акдениз университети <harunpat@hotmail.com>
J. Pirimbaev <jpirimbaev@gmail.com>
R. Abdieva, J. Ganiev, A. Turdalieva, B. Sulaymanova, D. Aseinov,
Kyrgyz-Turkish Manas University

НЕБАНКОВСКИЙ ФИНАНСОВЫЙ СЕКТОР В КЫРГЫЗСТАНЕ

Х. Доган, университет Акдениз, Турция <harunpat@hotmail.com>
Ж. Пиримбаев <jpirimbaev@gmail.com> **Р. Абдиева, Ж. Ганиев,**
А. Турдалиева, Б. Сулайманова, Д. Асеинов
Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Abstract

The weak development of the banking sector in Kyrgyzstan in the independence period has caused an amplification of the informal financial system. The non-banking financial organizations are still operating actively. According to the survey conducted in 2013, significant part of the population prefers to borrow from relatives and friends. Also, respondents have indicated that less bureaucracy in access to credit is the main reason for preferring non-banking financial enterprises.

Key words: non-banking financial system, formal and informal finance.

Негизги сөздөр: банктык эмес финансы тармагы, расмий жана расмий эмес финансы.

Аннотация

Слабое развитие банковского сектора в Кыргызстане в период независимости привело к усилению неформальной финансовой системы. Небанковские финансовые организации продолжают активно работать. По данным опроса, проведенного в 2013 году, значительная часть населения предпочитает заимствовать у родственников и друзей. Кроме того, респонденты указали, что меньшая бюрократия в доступе к кредитам является основной причиной предпочтения небанковских финансовых предприятий.

Ключевые слова:

Небанковская финансовая система, формальное и неформальное финансирование.

Бул макала Түркиянын Акдениз университети тарабынан каржыланган 2013.12.0106.001 номерлүү, «Кыргыз элинин сактоо жана кредит алуу иш-аракеттерин изилдөө: Бишкек шаарынын мисалында» аттуу долбоордун жыйынтыктарынын негизинде даярдалды.

Болжолу менен 1993-2001-жылдарды камтыган эгемендүү Кыргызстандын финансы системасынын түптөлүү процесси жана кийинки жылдардагы өнүгүү аз темп менен ишке

ашкан. Мындан тышкары бул жылдардагы социалдык-саясий жана финан-сылык-экономикалык кризистер банк системасынын экономикадагы финансылык ортомчулук функциясын толук аткаруусуна терс таасирин тийгизген. Керектөөчүлөрдү банктар аркылуу финансылык ортомчулук кызматтары менен камсыздоо деңгээли жетишсиз болгондуктан, башкача айтканда, бош каражаты болгондорго депозиттик (пассивдүү), ал эми тартыштыгы болгондорго кредиттик (активдүү) банктык кызмат көрсөтүүлөр керектөөчүлөрдүн суроо-талабына толук жооп бере алган эмес. Андыктан бул кемчилик кандайдыр бир деңгээлде банктык эмес жана расмий эмес финансылык институттар тарабынан толук-талып келген.

Расмий эмес финансы боюнча эмгектерде расмий жана расмий эмес финансылык рыноктордун арасындагы айырмачылык көп талкууланган тема. Расмий финансылык рынок көбүнчө чоңураак көлөмдөгү стандартташтырылган кредиттерди берсе, расмий эмес финансылык рынокто жекече мамилелер жогору болот жана кредиттик операциялар, пайыздык чендер, материалдык күрөө, кредиттин мөөнөтү, карыздын жаңыдан тарификацияланышы сыяктуу маселелерде ийкемдүү болуп саналат (Ghate, 1992, 860-862).

Финансылык секторлордун расмий жана расмий эмес болуп бөлүнүшүнүн практика-дагы пайдасы бул рынокту жөнгө салган жана багыт берген акча жана финансылык бийликтерге каршы милдеттүүлүктөргө таа-сир бериши. Мисалы; капитал, резерв жана ликвиддүүлүк, кредит жана депозиттердин пайыздык чендери, милдеттүү кредит базалары, текшерүү жана отчет берүү боюнча расмий финансылык сектор ар кандай жөнгө салуулар астында болот. Расмий финансылык сектордун үстүндөгү жөнгө салуулар жана чектөөлөр алардын чыгымдарынын расмий эмес сектордон көбүрөөк болушуна себеп болот. Ал эми Ghate (1992) классификация-ясын эске алганда бул расмий эмес бир даража масалеси деп эсептейт. Эки секторду аныктаган расмий жана расмий эмес арасындагы айырма сызыгын так белгилөөдө бир тандоо жана макулдашуу маселеси келип чыгат. Ошондуктан сүткор дүкөндөрү, кээ бир банктан тышкаркы финансылык ортомчу ишканалар бир өлкөдө расмий болсо, башка өлкөдө расмий эмес болуп кабыл алынган (Ghate, 1992, 861).

Чынында окшош институттардын башка типтери бир өлкөдө сызыктын башка жактарына түшүп калышы толук ыктымал. Уюштурулган жана уюштурулбаган сүткор дүкөндөр буга мисал болот. Жыйынтыкта, эки сектор арасындагы айырма жарым расмий (semi-formal) болуп эсептелет.

Социалдык-экономикалык структура эске алынганда расмий жана расмий эмес финансылык рыноктор функциялары жана пайдаларыны салыштырганда расмий эмес финансы айрыкча чакан фермерлер, чакан ишкерлер, чакан дүкөнчүлөр жана жакыр адамдардын¹ муктаждарын аткарууда көбүрөөк пайдасын тийгизет. Өзгөчө, Ghate (1992) боюнча расмий эмес кредиттер, расмий кредиттерге салыштырмалуу адилеттүү бөлүштүрүлөт. Расмий эмес финансы рыноктору, кредиттин муктаждарга жеткири-лишинде расмий секторго караганда ыкчам иштөө артыкчылыгына ээ. Мисалы, аябай шашылыш керек болгон учурда убакыт эң зарыл нерселердин бири. Расмий эмес рыноктор бул функцияга толугу менен ээ. Мындан тышкары, расмий финансы сектордогу кредиттик текшерүүлөр, керектөө кредиттериндей кредит түрлөрүнө тоскоолдуктар кардарларды расмий эмес сектордон кредит алууга мажбурлайт (Ghate, 1992, 861).

Расмий эмес финансы катары акча каражаттарын бүгүн алып аны келчекте кайтарып берүү убадасына негизделген бирок мыйзам системасындагы булактарга кайрыл-бастан түзүлгөн келишим же макулдашуу. Микрофинансы болсо, кедей адамдардын бакубаттуулугун арттыруу максатында аларга финансылык кызматтарды керектөөгө мүмкүндүк берүүчү формалдуу түрдөгү финансылык мамилелердин бир түрү. Экөөнүн

---

¹ 1983-жылы Бангладеште мыйзамдуу түрдө Grameen Bank деген ат менен курулуп алгачкы жолу 1976-1979-жж. Бангладеште колдонула баштаган «микрокредит» жана «микрофинансы» мекемеси жакыр катмарга кичи өлчөмдө кредиттерди берген жана жакыр катмардын кредит жана сактоолорун банкта топтогон, салттык расмий эмес микро кредиттин расмий микрокредиттерге айланган формасы болуп саналат (Grameen Bank, 2011).

ортосундагы айырма – бош турган финансылык ресурстардын мобилизациясы жана аларды кайра бөлүштүрүү процесси расмий эмес финансыда кедей адамдардын өздөрүнүн аракетинин натыйжасында ишке ашырылса, микрофинансыда бир тарапта донорлордун каражаттары турса, экинчи тарапта бул ресурстарга муктаж кедей адамдар турат (Schreiner, 2001:637). Өзгөчө өнүгүп келе жаткан жана начар өнүккөн өлкөлөрдө расмий эмес жана банктык эмес финансы тармактары жакшы өнүккөн.

Кыргызстандын абалын карай турган болсок, расмий финансылык системанын чоң бөлүгүн түзүүчү банк системасы консерва-тивдүү кредиттик саясат жүргүзүп келет (Курманбеков, 2004). Банктан акча алуу үчүн күрөө коюш керек. Кредит алуунун мындай жолу бардык эле кардарлардын мүмкүнчү-лүгүнө туура келбейт. Ал эми микрофинансы компанияларыныкы андай эмес, бул жерден кредит алуу үчүн күрөөгө мүлк коюлбайт. Микрофинансылык уюмдардын ишмердигин-де банктардан өзгөчөлөнүп риск жогору. Микрофинансылуодо ишеним принциби иштейт. Берилген кредит маалында төлөнүп турса, ишеним пайда болот. Микрофинан-сылуонун дагы бир жакшы жери канчалык кредитти көп алган сайын анын үстөк пайызы ошончолук төмөндөп турат. Бул дагы болсо ишкерлерге жагымдуу шарт түзүп берет (Аматов, 2011).

Микрофинансылуо негизинен чакан өз бизнесин баштап жаткан ишкерлерге абдан ыңгайлуу. Анткени үстөк пайызы төмөн жана аны алууда көптөгөн документтерди толтуруунун кажети жок. Микрофинансылуонун жак-шы жолго коюлушу менен чакан ишканалардын, чакан бизнестин өнүгүшүнө шарт түзүлөт (Аматов, 2011).

Мындан тышкары кредиттик союздардын финансылык сектордо мааниси жогорулап жакшы өнүгүп бара жаткандыгын белгилеп кетүүгө болот (Muratova, 2008). Алардын ишмердиги “черный касса” деген финан-сылык мамилерге окшош. Ар ай сайын бир кишиге акча чогултуп беришип, аны улам-улам кезеги менен алышат. Бул жерде дагы ошондой принцип бар. Азыр мындай ыкма дыйкан чарбаларда колдонулуп жатат. Бул ыкма айыл жергесинде абдан эффективдүү. Жыл аягында бирикменин мүчөлөрү өздөрү-нүн дивидендин алып турушат (Аматов, 2011).

Банктык эмес сектор финансылык системанын курамдык бөлүгү болуп саналат жана экономиканын реалдуу секторун инвес-тициялоо үчүн ички финансылык ресурс-тарды тартууга көмөк көрсөтүүгө чакырылган. Микрофинансылык уюмдар, кредиттик союз-дар, адистештирилген финансы-кредиттик мекемелер, камсыздан-дыруу компаниялары, мамлекеттик эмес пенсиялык фонддор жана баалуу кагаздардын рыногу экономиканы өнүктүрүүгө таасир тийгизүүчү негизги банктык эмес финансы институттары болуп саналат.

Акыркы жылдарда микрокредиттик компанияларды көзөмөлдөө жана аны менен бирге мыйзамдык базасы бекемделүүдө (КРУБ, 2014:64) жана бул багыттагы Эл аралык финансылык уюмдардын дагы кызыгуулары бар жана банктык эмес секторду өнүктүрүү сунуштары бар (IMF, 2012).

Калктын көпчүлүк катмарынын киреше деңгээли төмөн болгондуктан (Мун, 2008; Левченко, 2013) жана банктар арасында атаандаштыктын аздыгы, пайыздык ставканын жогору болушу, күрөө жана башка кошумча документтерди талап кылуулары карыз алуучуларды расмий эмес, анын ичинде көпчүлүк учурда банктык эмес финансылык институттардын кызматын керектөөлөрүнө себеп болуп жатат (Капалова, 2014). Мындан улам, бул изилдөөдө Кыргызстандын эконо-микасында финансы секторунда маанилүү ролду ойногон банктык эмес жана расмий эмес финансылык институттардын анализи жасалган жана долбоордун алкагында жүргүзүлгөн сурамжылоонун негизги жыйын-тыктары берилген.

Кыргызстанда банктык эмес финансы тармагы банк тармагы менен катар эле активдүү иштеп өнүгүп келе жатат. Банктык эмес финансылык мекемелер тарабынан 2013-жылы жалпысынын 19,5 миллиард сом көлө-мүндө кредит берилген. Анын 17,6 миллиар-ды микрофинансылык уюмдар тарабынан, 1,5 миллиарды болсо кредиттик союздар тарабы-нан берилген. 2012-жылдын маалыматтары боюнча ломбарддар тарабынан 114,7 мил-лион сом кредит берилген (КР УБ Бюл-летени).

Микрофинансы тармагы 102000ден ашуун кардарга микрокредит берүүдө. Жеке кишилерге берилген кредиттер 450дөн 1300 АКШ долларына чейин болууда. Көмөктөшүү кредиттеринин көлөмү болсо уюмга жараша 50 АКШ долларынан 200 АКШ долларына чейин өзгөрүүдө (Shamshieva, 2006). Микро-финансылык уюмдардын саны акыркы беш жылдын ичинде эки эсеге жакын кыскарганы менен берген кредиттеринин көлөмү дээрлик 70%га өскөн (табл. 1). Бул микрофинансылык уюмдардын сапаттык жактан өсүп жатканын айгинелейт.

Кредиттик союздардын санында да кыскаруу жүрүп жатса, ломбарддардын саны барган сайын өсүүдө. Мында, албетте, ломбарддар тарабынан берилген кредиттердин пайыздык чендеринин өтө жогору болушу чоң роль ойноодо. 2009-жылы кабыл алынган мыйзамга ылайык ошол жылдан баштап ломбарддар Улуттук банкка отчет бербей калгандыктан, азыркы учурда ломбарддардын саны жана пайыздык чени жөнүндө маалыматтар жок. Анткен менен, 2008-жылдын маалыматтары боюнча, ломбарддар берген кредиттердин жылдык пайыздык чени 129,2%ды түзгөн.

Бул көрсөткүч коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттердин пайыздык ченинен 5,5 эсеге чоң. Микрофинансылык уюмдардын пайыздык чендери коммерциялык банктардыкынан 10-15%га, кредиттик союздардыкы болсо 5-10%га жогору болууда (табл. 2).

Таблица 1 – Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин саны (бир мезгилдин акырына карата)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015**
Камсыздандыруу компаниялары	19	16	16	18	17	17
Инвестициялык фонддор	6	8	8	8	9	9
Фондулук биржалар	2	1	1	1	1	1
Пенсиялык фонддор	3	2	2	2	2	2
мамлекеттик	1	1	1	1	1	1
жеке	2	1	1	1	1	1
Микрофинансылык уюмдар	397	454	320	277	215	204
анын ичинде:						
микрокредиттик компаниялар	266	340	242	208	154	145
микрокредиттик агенттиктер	127	110	74	65	56	54
микрофинансылык компаниялар	4	4	4	4	5	5
Кредиттик союздар	217	197	183	153	135	129
Ломбарддар*	475	633	669*	669*	669*	669*
Алмашуу бюролору	290	279	306	333	309	304
Адистештирилген кредиттик мекемелер	2	1	1	1	1	1

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени.

* 2009-жылдын теке айынын отуз биринде «Кыргыз Республикасынын "Лицензиялоо жөнүндө" мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» мыйзамдын кабыл алынышына байланыштуу, 2009-жылдын жетинин айынын биринен тартып, ломбарддар Улуттук банк тарабынан лицензияланбайт.

** февраль айына карата.

Бул багытта «Кыргыз элинин сактоо жана кредит алуу иш-аракеттерин изилдөө: Бишкек шаарынын мисалында» аттуу долбоордун негизинде 400дөй үй-чарбасынан сурамжылоо (анкета) жүргүзүлдү. Анын кээ бир негизги жыйынтыктары төмөнкүдөй болду.

Таблица 2 – Коммерциялык банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин кредиттер боюнча пайыздык чендери (бир мезгилдин акырына карата)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Коммерциялык банктардын улуттук валютада берилген кредиттер боюнча пайыздык чендери	23,74	25,33	22,89	22,38	22,95	20,71	19,60
Коммерциялык банктардын чет өлкө валютасында берилген кредиттер боюнча пайыздык чендери	19,49	20,59	19,26	17,83	17,28	16,40	16,10
Микрофинансылык уюмдар	32,45	34,45	38,82	38,29	34,90	31,00	30,04
Кредиттик союздар	27,99	29,55	30,72	28,99	29,10	27,31	25,63
Ломбарддар*	129,20	-	-	-	-	-	-

Булагы: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени.

* 2009-жылдын теке айынын отуз биринде «Кыргыз Республикасынын "Лицензиялоо жөнүндө" мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу» мыйзамдын кабыл алынышы менен 2009-жылдын жетинин айынын биринен тартып ломбарддар Улуттук банкка отчет бербейт.

Таблица 3 жана 4төн көрүнүп тургандай, кыргыз элинин карыз алууда мекеме тандашында эң негизги факторлор катары мекеме-нин ишенимдүүлүгүн, андан соң кагаз иштеринин бат бүтүшүн жана тааныштарынын кеңешин белгилешкен.

Таблица 3 – Микрокредитти тандоо себептеринин жыныстар боюнча үлүштөрү

	Микрокредитти тандоо себебиңиз эмне						Жалпысы	%
	Банктарга караганда артыкчылыктары көп	Мажбурдук	Көнүмүш адат	Кредит алуу оңой	Инвестиция кылуу мүмкүнчүлүгү	Ишенимдүү		
Эркек	4	--	--	17	15	1	37	47
Аял	3	3	1	15	16	4	42	53
Жалпысы	7	3	1	32	31	5	79	

Таблица 4 – Карыз алууда ломбардды тандоонун себеби

	Карыз алууда эмне себептен ломбардды тандайсыз							Жалпысы	%
	Бюрократиясы аз же такыр жок	Карыз ала турган курбум же тууганым жок	Банктардан карыз ала албайм	Ломбарддын пайыздык ставкасы төмөнүрөөк	Мен карыз алган ломбард курбум же тууганым	Ломбардга ишенем	Банктарга караганда ломбарддан көбүрөөк кредит ала алам		
Эркек	18	8	1	-	4	-	1	32	43
Аял	28	7	2	1	0	1	3	42	57
Жалпысы	46	15	3	1	4	1	4	74	

Таблица 5тен көрүнүп тургандай, жогорку билимдүүлөр эң көп (53%) туугандарынан карыз алышууда. Ошондой эле, жогорку билимдүүлөр банк жана микрокредитти да тандашууда. Туугандардан эң көп карыз алгандар орто мектепти бүткөндөр (62%) болууда. Башка категориясына киргендер болсо негизинен досторунан же кесиптешлеринен карыз алаарын белгилешкен.

Таблица 5 – Билим деңгээли жана карыз алуу тандоосу

	Кимден карыз акча аласыз?							Жалпысы
	Тууган	Банк	Микрокредиттик уюм	Ломбард	Кредиттик союз	Шерине	Башка	
Жогорку	119	28	24	17	8	12	18	226
Толук эмес жогорку	16	7	4	8	0	4	4	43
Кесиптик окуу жай	4	1	1	1	0	0	1	8
Орто мектеп	32	2	9	6	0	2	1	52
Башталгыч орто мектеп	2	0	0	2	0	0	0	4
Жалпысы	173	38	38	34	8	18	24	333

Жогоруда айтылган теориялык маалымат-тардын жана мурда жасалган эмпирикалык изилдөөлөрдүн негизинде, кыргыз элинин сактоо жана кредиттик иш-аракеттери расмий (банк тармагы аркылуу) жана расмий эмес (банктан тышкары финансылык уюмдар) деп бөлүп каралып, Бишкек шаарынын мисалында адамдардын сактоо жана кредиттик чечимдери менен үй-чарбанын чоңдугу, жыныс, жаш, кесип, киреше деңгээли жана билим деңгээли сыяктуу негизги өзгөрмөлөрдүн арасында байланыштын бар же жок экени текшерилди (тест кылынды). Сактоо жана кредит менен негизги өзгөрмөлөрүбүздүн арасында байланыштын бар же жок экенин тест кылуу үчүн Пирсондун Хи-квадрат критерийи колдонулду.

Бул жерде гипотезалар төмөнкүдөй деп белгиленет:

H₀: Өзгөрмөлөр бири-биринен көз-карандысыз, б.а. өзгөрмөлөрдүн арасында байланыш жок.

H₁: Өзгөрмөлөр бири-биринен көз-каранды, б.а. өзгөрмөлөрдүн арасында байланыш бар.

Анкетага катышкандардын киреше деңгээли менен билим деңгээлинин арасындагы байланышты анализ кылуу үчүн Пирсон корреляция коэффициенттери эсептелди (табл. 6). Бул эки өзгөрмө арасында статистикалык жактан маанилүү байланыш табылган жок ($r = 0.056$, $p > 0.05$), б.а. билим деңгээли менен айлык киреше арасында статистикалык жактан маанилүү бир байланыш жок.

Таблица 6 – Билим деңгээли менен үй-чарбалардын кирешесинин арасындагы байланыш

		Айлык киреше	Билим деңгээли
Айлык киреше	Pearson Correlation (Пирсон корреляциясы)	1	.056
	Sig. (2-tailed) (Маанилүүлүк)		.240
	N (Байкоолордун саны)	439	435
Билим деңгээли	Pearson Correlation (Пирсон корреляциясы)	.056	1
	Sig. (2-tailed) (Маанилүүлүк)	.240	
	N (Байкоолордун саны)	435	435

Кыргызстан билим деңгээли жагынан өтө алдыңкы катарда турган бир өлкө. Анткен менен, адамдар алган билимине ылайыктуу иштерде иштешпейт. Өзгөчө инженерия тармагында билим алган адамдар өлкөдө жумуш орундары болбогону үчүн, таксисттик сыяктуу көп билим жана жөндөм талап кылбаган иштерде иштешүүдө. Расмий катталган тармактарда иштегендердин кирешеси менен көмүскө тармактарда иштегендердин кирешелери арасында да чоң айырмалар бар. Ошондой эле, орто мектепти бүткөн же бакалавр же жогорку окуу жайынын дипломун алган бир адам соода кылып көп киреше тапса, магистратура, аспирантура, докторантура даражасын алган адамдардын арасында мамлекеттик жана жеке секторлордо төмөн эмгек акыга иштегендер да бар. Ошондуктан айлык киреше деңгээли менен билим деңгээлинин арасында статистикалык жактан маанилүү бир оң байланыш табылган жок, анткен менен, статистикалык жактан маанилүү эмес болсо да, оң байланыш бар экени көрүнүп турат.

Ал эми үй-чарбалардын кирешеси менен микрокредит алуунун арасындагы байланыш болсо оң, бирок күчтүү эмес деп табылды (табл. 7). Коэффициент 0,166га барабар. Маанилүүлүк деңгээли $p = 0,143$ жана 0,05тен чоң. Бул жыйынтыктардан үй-чарбалардын кирешеси менен микрокредит колдонуу арасында статистикалык жактан маанисиз, күчсүз болсо да, оң бир байланыш бар экени көрүнүп турат.

Жыйынтыктай турган болсок, Кыргызстанда банк тармагы менен бирге банктык эмес финансы тармагы дагы активдүү иш алып барууда. Мындан тышкары, сурамжылоонун натыйжасында кыргыз калкында финансы булактарын табууда карыз алып-берүү мамилелеринин да жакшы өрчүгөнү аныкталды.

Таблица 7 – Үй-чарбалардын кирешеси жана микрокредит колдонуу

		Үй-чарбалардын кирешеси	Микрокредит колдонуу
Үй-чарбалардын кирешеси	Pearson Correlation (Пирсон корреляциясы)	1	0,166
	Sig. (2-tailed) (Маанилүүлүк)		0,143
	N (Байкоолордун саны)	439	79
Микрокредит колдонуу	Pearson Correlation (Пирсон корреляциясы)	0,166	1
	Sig. (2-tailed) (Маанилүүлүк)	0,143	
	N (Байкоолордун саны)	79	79

Сурамжылоого катышкандардын 50%ынан ашыгы туугандарынан карыз алаарын айтышкан. Мындай мүмкүнчүлүгү чектүү жарандар болсо карыз алууда пайыздык чендери жогору болгонуна карабастан, банктык эмес уюмдарга көп кайрылышууда. Сурамжылоого катышкан-дардын 11%ы гана банктардан карыз алаарын белгилешкен. Ал эми микрокредиттик уюмдардан, ломбарддардан жана кредиттик союздардан карыз алгандардын үлүшү болсо жалпысынан 24%ды түзгөн. Мунун эң негизги себептери катары бюрократиянын аз, карыз алуунун оңой болушун жана тууган, достордон карыз алуу мүмкүнчүлүгүнүн болбошун көрсөтүшкөн. Расмий финансы тармагынын өзөгүн түзгөн банк тармагы өнүгүшү үчүн бул жагдайларды эске алышы зарыл.

Колдонулган булактар

1. Ayyagari, M., Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2010). Formal versus informal finance: Evidence from China. *Review of Financial Studies*, 23(8), 3048-3097.
2. Ghate, P.B. (1992). Interaction Between the Formal and Informal Financial Sectors: The Asian Experience. *World Development*, 20(6), 859-872.
3. КРУБ, (2014). Отчет о стабильности финансового сектора Кыргызской Республики, Бишкек, июнь 2014, <http://www.nbkr.kg/DOC/25072014/000000000027995.pdf>

4. КРУБ. Бюллетени, 2015.

5. Капалова, А. (2014). Развитие малого и среднего бизнеса в Кыргызстане: неформальные коммуникации и роль женщин. Высшая Школа Развития, Институт государственного управления и политики, Доклад №25: <http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-Wp25-SmalMediumBusiness-Rus.pdf>

6. Курманбеков, Р.О. Теоретические основы использования инвестиционного потенциала небанковского финансового сектора: на примере страховых компаний и негосударственного пенсионного фонда в Кыргызской Республике: автореф. дисс. ...канд. эконом. наук. 08.00.01. – Бишкек, 2014.

7. Левченко, А.А. Влияние уровня жизни трудоспособного населения на миграционные процессы в Кыргызской Республике. – Бишкек, 2013: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNULEVCHENKOA.A.2013-7.pdf>

8. Международный валютный фонд. Кыргызская Республика. Среднесрочная программа развития/Документ по стратегии сокращения бедности. Май 2012 года: Доклад МВФ по стране, № 12/112.

9. Мун, В.Г. (2008). Уровень благосостояния населения Кыргызстана на современном этапе: <http://www.lib.krsu.edu.kg/uploads/files/public/2072.pdf>

10. Muratova, G. (2008). Развитие системы кредитных союзов в Кыргызстане: http://www.agrar.hu-berlin.de/de/institut/departments/dntw/tierhaltung/gefproj/gk_kirg/akt/archiv/SoSchu08/vortraege/vortr_kompr/pdf/12_GMuratova.pdf

11. Schreiner, M. (2001). Informal finance and the design of microfinance. Development in Practice, 637-640.

12. Shamshieva (2006). Microfinance Industry in Kyrgyzstan. Supervision and Regulation Issues. Microcredit Agency Bai Tushum Financial Foundation.

13. Темиркулов, А.А. и др. (2013). Влияние родоплеменных (клановых) отношений на формирование (деформацию) механизмов государственного управления, негативные и положительные факторы: http://www.nisi.kg/uploads/research_ph/07_clans_report.pdf